

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ**

«ӘБИШ КЕКІЛБАЕВ – ЗАМАНАНЫҢ ЗАҒҒАР ТҮЛҒАСЫ»

атты халықаралық ғылыми-практикалық

конференцияның материалдары

26 қазан 2019 ж.

Proceedings International Scientific-Practical Conference

«ABISH KEKILBAEV IS THE GREAT PERSONALITY OF EPOCH»

26 October 2019

Материалы

международной научно-практической конференции

«АБИШ КЕКІЛЬБАЕВ – ВЫДАЮЩАЯСЯ ЛИЧНОСТЬ ЭПОХИ»

26 октября 2019 г.

Алматы, 2019 г.

Жауапты редактор
ф.ғ.д., профессор Ө. Әбдиманұлы

Құрастырушылар:
ф.ғ.д., профессор А.Б. Темірболат, ф.ғ.к. Е.К. Кәрібозов,
оқытушы Н.Ж. Досанова

«Әбіш Кекілбаев – замананың заңғар тұлғасы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 312 б.

ISBN 978-601-04-4121-7

Жинаққа 2019 жылдың 26 қазанында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің филология және әлем тілдері факультетінде өткен «Әбіш Кекілбаев – замананың заңғар тұлғасы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары енгізілген.

Жинақ әдебиеттанушы, тілші мамандарға, жоғары оқу орындарының докторанттары, магистранттары және студенттеріне арналған.

Авторлық редакция негізінде шығарылған.

ISBN 978-601-04-4121-7

© КазҰУ, 2019

Г.Т. Оспанова,
*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің PhD докторанты,
қазақ әдебиеті және әдебиет теориясы кафедрасының аға оқытушысы
(Қазақстан)*

Ә. КЕКІЛБАЕВ ӘНГІМЕЛЕРІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР КӨРІНІСІ

Қандай да бір халықтың өміршеңдігі мен жасампаздығы оның ұлт болып қалыптасқаннан бері өзімен бірге өмір сүріп келе жатқан ұлттық құндылықтарына тікелей байланысты екені сөзсіз. Себебі, ұлттық құндылықтар – ұлттық идеяның негізгі өзегі, ұлт қалыптасуының басты факторларының бірі ғана емес, сонымен бірге сол халықтың сан ғасырлық тарихы мен салт-дәстүрінің бедерлі белгісі.

Ұлттық салт-санамыз бен ата-бабаларымыздың асыл мұраттарынан біртіндеп алыстап келе жатқан бүгінгі жаһандану заманында осы бір «ұлттық құндылық» ұғымының санамызда болмашы бір сәулесі ғана қалып бара жатқандығы жасырын емес. Алайда, өзіміздің қандай ұлт екендігімізді еске салып, асыл арнадан ажыратпай тұрған бір киелі күш бар. Ол – халықтың барша болмыс-бітімі мен тамыры терең тарихын қаймағын бұзбай сақтап келе жатқан көркем әдебиет, яғни қасиетті сөз өнері. Әдебиет – ұлттың айнасы. Міне, сондықтан да кез келген халықтың ұлттық рухының қаншалықты дәрежеде екенін оның әдебиетіне қарап-ақ аңғаруға болады.

Сонау ауыз әдебиетінен басталған ұлттық сөз өнерімізде халқымыздың ұлттық болмысы, тыныс-тіршілігі мен рухани құндылықтары тайға таңба басқандай көрініс тапқандығы баршамызға белгілі. Әсіресе өткен ғасырдың екінші жартысынан бастап ұлттық құндылықтарды шығармаларына басты арқау еткен ақын-жазушыларымыздың саны арта түсті. Бұл жөнінде жазушы Т.Әбдіков: «60-жылдардан бастап біздің қазақ әдебиетінде жаңа белес басталды. Ол белес әркімнің жүрегінде оянған ұлттық идея болды. 60- жылдардағы жаңа бір толқын бүркемелеп болса да, ішкі наразылық арқылы ұлттық идеяны күн тәртібіне қоя бастады» [2, 3 б.] – деген пікір білдірген. Бұл пікірдің растығына сол кезеңдегі қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдері О.Бөкей, Д.Исабеков, С.Мұратбеков, Қ.Жұмаділов, Ә.Кекілбаев, Т.Әбдіков, Т.Нұрмағамбетов, Сегізбаев сынды бір топ қаламгерлердің туындылары арқылы көз жеткіземіз.

Аталған жазушылардың барлығы «ұйқыдағы» ұлттық салт-санамызды қайта жаңғыртуға барынша үлес қосты. Әсіресе, «дала жыршысы» деген атқа әбден лайық Ә.Кекілбаев сөзсіз, ұлттық салт-санамыздың шырақшысы бола білді. Оның қай шығармасын оқысаңыз да, дархан дала төсінде күн кешкен қазақ деген халықтың тыныс-тіршілігін, асқақ рухын, адамдық асыл қасиеттерін айқын аңғарасыз. «Аңыздың ақыры», «Елең-алаң», «Үркер» атты романдарын былай қойғанда, «Күй», «Шыңырау», «Бәсеке», «Шеткері үй», «Құс қанаты» сынды повестері мен көптеген әңгімелерінде дерлік ұлттық идея басты назарға алынған. Қаламгердің төмендегідей әңгімелеріне терең үңіле отырып, бұл сөзіміздің растығына көз жеткізе аласыз.

Үйде күңгір-күңгір дауыс бар. Соның арасында сықырлауық сылдырап, үйден біреу шықты. Қолында шелегі. Аруананың бауырына бара беріп, жолаушыдан барыс сұрады. Жолаушы құдайы қонақ екенін айтты.

Әйел:

– Онда түсіңіз, қоныңыз, – деді [1, 21 б.].

Халқымыздың қаншалықты қонақжай болғанын білу үшін «**Аш бөрі**» әңгімесінен алынған осы бір қысқа ғана үзіндінің өзі де жеткілікті болар. «Құдайы қонақпын» деп шақырылмастан келе салған бөтен жанды жатсынбай, құшақ жайып төрінен орын беру дәстүрін қазақтан өзге ешбір халықтан кездестіре алмайсыз.

Көңілі даласындай дархан халқының жанашырлық, бауырластық сезімдерін де сұлу сөзбен сомдай білген:

«Бәйбіше:

– Түнекке барасың ба? Мә, қойшыларға ала бар, – деп, табақтан алып қалған бірер омыртқа, қабырғаны шүберекке түйіп, баласына ұсынды. [1,28]

Бір қараған адамға бұл қарапайым қазақ отбасының күйбеңі көп күйкі тірліктерінің бірі болып көрінуі мүмкін. Алайда, бұл сөйлемдердің астарын тереңірек ұғына білген оқырман үшін бұл үзіндіде ұлтымызға тән асыл қасиеттердің тамаша үлгісі бар.

Жолаушының есіне жаңағы жол үстінде туған жаймақоңыр әуез түсті. Ұзын-ұзын салалы саусақтары перне бойын қармалап жүріп, ақыр тапты. Баппен басталған бала майсаң әуез баппен өрлеп келеді. Ұйықтай қоймаған тентек немереге кәрі әже айтатын көйгейдей жаныңды жайбарақаттыққа шақыратын қоңыр әуез. Құлағыңды құнықтырып, көкірегіңді күмбірлетіп барады. Қунақ жортып, жайсаң жаратылысқа, әдемі әуенге, астыңдағы аршынды атыңа қуана қарайсың [1, 25 б.].

Иә, «нағыз қазақ – қазақ емес, нағыз қазақ – домбыра». Осы бір үзіндіні оқып отырып, ұлтымыздың аса қасиетті құндылықтарының бірі қоңыр домбырадан күмбірлеген күйді өз құлағыңызбен естігендей боласыз. Көз алдыңызға талай тарихқа куә болған кең байтақ қазақ даласы елестейді. Бұл да қаламгердің ұлттық құндылықтарды шығармада шебер түрде суреттей білгенінің айқын дәлелі.

– *Ене, жата беріңіз, мен тұрайын, – деген Торғынды:*

– *Жата бер, қалқам! Жұмысқа дейін бір ұйықтап оян, – деп қозғалтпайды.*
[1, 31 б.]

«Ең бақытты күн» әңгімесінде көрініс тапқан осы бір шағын ғана детальдан халқымыздың өмірінде аса маңызды орынға ие ене мен келін арасындағы сыйластық, үлкенге деген құрмет, шынайы жанашырлық сезімдерін аңғарамыз.

Дәл осы әңгімедегі:

– *Жеңеше, сүйінші, сүйінші!*

Мына бала не дейді. Қызылтану боп жүгіріп келеді зой өзі. Дәулет келіп жүрмесін... [1, 38 б.], – деген үзіндіден ұлт өмірінде маңызды орын алған «сүйінші беру» концептісін кездестіреміз. Байқағанымыздай, баланың «сүйінші» деген бір ауыз сөзінен-ақ жеңгесі бір қуанышты жайттың болғанын сезіп қойды. Автор бұл тұста қазақ халқының салт-санасын өте ұтымды көрсете білген.

Бұл кіргенде үйдің іші ығы-жығы. Тәрде, атасының төңірегінде осы ауылдың шалдары. Екі-үш кемпір ошақ жақтағы кебеженің алдында әлі есін жия алмай отырған енесін ортаға алыпты. Екі-үш әйел дастарқан жайып, пішенші ауылдың кебежелерінде қалған ірімшік-құртты табаққа сап әкеліп, ортаға төгіп жатыр [1, 39 б.].

Ал мына бір баяндау арқылы «автор көрші ақысы – Тәңірі ақысы» деген қазақ даналығын дәлелдей түскендей. Автор қолданған бұл деталь көршілік қарым-қатынасқа селқос қарайтын бүгінгі қоғам үшін үлгі боларлық.

«**Ажар**» әңгімесінде ұлтымызға тән тағы бір тамаша қасиет былайша баяндалған:

Мына отырған Ажар бұл үйге ұшырармын деп ойлап па еді. Бір күні кешке оралса момын әкесі шолжаңдай енген ерке қызынан қысылып, қызарып кетті. Жатарда әкесі түзге шығып кеткенде, шешесі бүгін біреу сөз салып келгенін құлақ қағыс қылды [1, 48 б.].

Қызға қонақ ретінде қараған халқымыз бой түзей бастаған қыз баласын кешіктірмей құтты қонысына қондыруға аса зор мән берген. Сонымен бірге, анасы қызымен сыр бөлісіп, ақыл-кеңесін беріп отырған. Міне, автор тағы бір ұлттық құндылығымызды осылайша танытқан.

Міне, қарымды қаламгер Ә. Кекілбаев әңгіме жанрындағы туындыларына ата-бабамыздың асыл аманаты – ұлттық құндылықтарымызды осылайша арқау ете білген. Автордың жоғарыда аталған әңгімелерінен бөлек, өзге де туындыларынан ұлттық бояудың жарқын үлгілерін көптеп кездестіре аламыз. «Жазушының тілінде де, ділінде де мін жоқ. Қашанда сергек, қашанда сезімтал, бәйгенің алдынан ғана келетін тұлпарларға ұқсатам мен Әбішті. Ал, аспанға қарасам оның жұлдызын оңай танымын. Оның жұлдызы сол Әуезов, сол Шолохов, сол Айтматов, сол Нұрпейісов жұлдыздарымен қатар тұр. Ол да жарық жұлдыз, мәңгі жанатын жұлдыз», – деген екен ақын Т. Молдағалиев. Иә, ер есімі – ел есінде. Ұлтын сүйген ұлағатты жазушының артында мәңгілік өлмес «Дала балладалары» қалды.

Қорыта айтқанда Ә.Кекілбаев әңгімелері ең алдымен, адамның рухани байлығын, адамгершілікті ту етіп көтереді. Адамдық асыл қасиеттерді мадақтау, зұлымдық пен тоғышарлықты ашына айыптау жазушы туындыларында жемісті жалғасын тапқан.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кекілбайұлы Ә. Он екі томдық шығармалар жинағы. Т. 1. – Алматы: Өлке, 1999. – 400 б.
2. Әбдіков Т. Өзгенің уайым-қайғысын өз жүрегіңмен сезіне бастағанда ғана қол жүреді // Жас Алаш. – 1997. – № 134.

МАЗМҰНЫ

1-СЕКЦИЯ

Ә. КЕКІЛБАЕВ – АСА КӨРНЕКТІ ҚОҒАМ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ

А. КЕКІЛЬБАЕВ – ВИДНЫЙ ОБЩЕСТВЕННЫЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ

Кіріспе сөз.....	3
Н.М. Оразалин	
Әдебиеттің жұлдызды сәті	5
Ғ. Есім	
Замандасым Әбіш Кекілбаев туралы сөз	7
Ж.Д. Дәдебаев	
Біздің заманымыздың заңғар тұлғасы	9
Т.С. Тебегенов	
Әбіш Кекілбаевтың шығармашылығы: ойшылдық дүниетаным және суреткерлік шеберлік	14
А.С. Ісімақова	
Алаштанушы Әбіш Кекілбайұлы	18
Г.Ж. Орда	
Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы мәңгілік құндылықтар	31

2-СЕКЦИЯ

Ә. КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ӘДЕБИ ҮДЕРІС

ТВОРЧЕСТВО А. КЕКІЛЬБАЕВА И МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС

О. Абдиманұлы	
Традиции и новаторство в казахской художественной прозе	39
З.-Ғ.Қ. Бисенғали	
Әбіш Кекілбайұлы «Шандоз» деректі-тарихи баянындағы жаңа танымдар	45
Г.Ж. Пірәлі	
Ә. Кекілбаев шығармаларындағы әдеби түс көру тәсілінің көркемдік әлемі	57
А.Б. Темирболат	
Хронотоп романа А. Кекильбаева «Конец легенды»	68
С.Б. Ержанова	
Ә. Кекілбаевтың «Құс қанаты» повесіндегі автор бейнесі	77
Г.Ж. Пірәлі	
Әбіш Кекілбаев прозасындағы психологизм поэтикасы	82
Қ. Жанұзақова	
Ә. Кекілбаев прозасындағы романтика	90
М. Абдраев	
Әбіш Кекілбаев көсемсөзінің тарихи-психологиялық көркемдігі	95
Ш.А. Шортанбаев, Ә. Қайпбаева	
«Абылай хан» пьесасы: шындық және шеберлік	107
Г.Т. Оспанова	

Ә. Кекілбаев әңгімелеріндегі ұлттық құндылықтар көрінісі.....	112
Б.Б. Баязитов	
Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы ұлттық психологизм белгілері	115
Н.Ж. Досанова	
Әдебиетіміздің алып тұлғасы – Әбіш Кекілбаев!	118
Д. Қалиакпар	
Ә. Кекілбаев шығармаларындағы аңыздық сарындардың интерпретациялануы.....	121
М. Дауылбай	
Қорқыт ата атындағы Ә. Кекілбаевтың «үркер» романындағы	
Бөкенбай батыр бейнесі.....	128
Ф. Тілеулес	
Қазақ әдебиеті және Әбіш Кекілбайұлының «ұлағатты ұстаз» баяндамасы хақында... 132	
А. Болатқызы	
Қорқыт ата атындағы Ә. Кекілбаевтың «бір шөкім бұлт»	
повесіндегі аққаймақ бейнесі	136

3-СЕКЦИЯ ҚАЗІРГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ГУМАНИТАРНОЙ НАУКИ

Ercan Alkaya	
İki Dillilik ve rusçadan tatar türkçesine geçen kavram tercümeleri	141
З.Н. Сейітжанов	
Қажырлы ғалым	151
Adil Jumaturdu	
Characteristics of the kirghizepic performer manaschis in	
akchi county xinjiang china	156
Қ.Қ. Мәдібай	
Махамбеттанудағы тың байлам	165
Ж.Қ. Смағұлов, Е. Дүйсенбаев	
Кейкі батыр: Ақиқат пен аңыз	170
А.Б. Салқынбай	
Оппозициялық болмыс немесе ақындық кредо	175
Ж.К. Смағұлов, Ж. Тоқтамұратов	
I. Есенберлин – ұлт тарихының дарабозы	180
С.Ә. Қалқабаева	
Әдебиеттану пәндерінде ғылыми-зерттеушілік ізденіске бейімдей оқыту.....	185
Б.С. Сарбасов, Ф. Қыдырақын	
Батырлық эпостардағы ғажайып туу мотиві	188
С.Б. Тілеубаев, Г.У. Ахметалиева	
«Арқалық батыр» жырының зерттелу тарихы	192
М. Абдраев	
Телехабардың мәтіндік интеллектуалдылығы	197
Б.С. Сарбасов, Г. Төлеуова	
«Оғыз-наме» эпосындағы ағаш культі.....	202
М.М. Кожашев	
Жамбыл жырлары – отансүйгіштіктің бастауы	207
Ө. Сейсенқұлұлы	

Қытайдағы жаңа дәуір қазақ балалар әдебиетінің жетістіктері туралы.....	214
А. Ахметова	
Қазақстандағы медиа поэзияның қалыптасу және даму жағдайы	217
А.М. Даирбекова	
Анализ лирики г. Курманғалиева.....	227
А.А. Алипбаева	
Когнитивный анализ лирических произведений (на материале стихотворений г.Жалаири).....	231
М.М. Кожашев, А. Аханов	
Қалмақ тілі: болашағы мен мәселелері.....	236
Ө. Сейсенқұлұлы	
ҚХР құрылу қарсаңындағы қытай қазақ тіліне қытай тілінен енген кірме сөздер туралы.....	239
А. Сейтенова	
Көркем пейзаждағы тау семантикасы (Ш. Мұртаза прозасы негізінде).....	243
Г.Б. Халидуллаева	
Ақын Т. Әбдікәкімұлы поэзиясының когнитивті сипаты.....	246
Г. Ыбырайқызы	
Оралхан Бөкейдің «Құм мінезіндегі» көркемдік тұтастық.....	250
А. Момбек	
«Жүз жылдық жалғыздық» романындағы магиялық реализм.....	256
А.Қ. Саргелтаева	
Оралхан Бөкеевтің «Қар қызы» повесіндегі символикалық бейнелер	260
А. Мұхаметқали	
Бақытжан Момышұлы романдарының композициялық құрылымы	265
А.М. Osrapova	
Use of kazakh folk traditions in the trilogy “the nomads” by I. Esenberlin	273
А.А. Беримжанова	
Способы и приёмы создания комического в художественном тексте.....	278
М. Абишева	
Ж. Шаштайұлы повестеріндегі заман келбеті.....	282
Д. Мақсұт	
«Демежан» және «Зуха батыр» жырларының тарихи сипаты.....	288
Б.Н. Қалдыбай	
Дәуір туғызған тарихи шығарма.....	298
Н. Ғазизов	
«Күлтегін құлпытасы» жырындағы күлтегін образы.....	303

Ғылыми басылым

«ӘБІШ КЕКІЛБАЕВ – ЗАМАНАНЫҢ ЗАҢҒАР ТҮЛҒАСЫ»

халықаралық ғылыми-практикалық
конференцияның материалдары

ИБ № 13283

Формат 60× 84 ¹/₁₆. Бумага офсетная. Печать цифровая.

Объем 19,5. Тираж 100 экз. Заказ № 8996.

Издательский дом «Қазақ университеті»

Казахского национального университета им. аль-Фараби

050040, г. Алматы, пр. аль-Фараби, 71.

Отпечатано в типографии издательского дома

«Қазақ университеті»